

İSMET
ÖZEL

*Fahri
Vazifeleri*

2

Çıdam Yayınları

Telif Eserler: 17

Dizgi-Kapak: Aycan Grafik

Baskı-Cilt: Bayrak Matbaası

Birinci Baskı: Nisan 1992

TAHRİR VAZİFELERİ

II

İsmet Özel

Çatalçeşme Sk. Üretmen Han
Kat: 1 No: 106
Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: 513 65 16

ÖĞRENMEYİ ÖĞRENMEK

"BENDEN FELSEFEYİ öğrenmiyeceksiniz" demiş örgencilerine Immanuel Kant, "ama benden nasıl felsefe yapılacağını öğrenecek, tekrar edilecek düşünceleri değil, düşünmeyi öğreneceksiniz. Kendi payınıza düşünün, kendi payınıza inceleyin, kendi ayaklarınız üzerinde durun." Bu sözler isabetli bir tavsiyeyi, yerinde bir uyarıyı içinde barındırır gibi görünüyor. Ama bu sözler insanlar için ancak belli bir aşamadan, belli bir gelişme basamağından sonra isabetli ve yerinde sayılabilir: Eğer insanlar öğrenmeyi öğrenmişlerse.

Neyi, nasıl ve niçin öğreneceğimiz bizi fazlasıyla meşgul ediyor. Bu meşguliyetimiz kaçınılmaz. Çünkü insan olarak yeryüzündeki hayatımız yalnızca zihin etkinliklerimizle kayıtlı. Saadetimiz ve felaketimiz hangi türden olursa olsun bilgi sınırları içinde gerçekleşiyor. İnsanların birbirleriyle olan ilişkileri kimin neyi, ne kadar bildiğiyle; kimin neyi, ne kadar becere-**bildiğiyle** örülüdür. Bu yüzden öğrenmek söz konusu olduğunda hemen aklımıza neyi, ne kadar öğreneceğimiz gelir. Oysa öğreneceğimiz "şey"den daha önemlisi o şeyi öğrenecek "olan"dır. Çünkü bilenin özellikleri ve mahiyeti bilinenin özellik ve mahiyetini tayin eder.

Immanuel Kant'ın öğrencilerine tavsiyesi bir dönüş çağrısıdır. İnsanın bilgisiyle bütünleştiği bir duruma dönüş çağrısı. Her ne kadar aynı Kant, " ...aydınlanmış bir çağda değil, fakat aydınlanmaya giden bir dönemde, bir aydınlanma döneminde yaşıyoruz" diyerek çağının ilerlemeci önyargılarına bağlı kalmışsa da bugün artık insanın kendi ayakları üzerinde durabileceği durumun timsalini bilinmez bir gelecekte değil, derinlemesine kavradığımız bir geçmişte bulabileceğimizi anlıyoruz. Kültürün baskıcı vasfı veya baskıcı vasfıyla bizi etkileyen kültür bir bakıma bizleri başkasının dokuduğu düşünce kumaşını giymeye zorluyor. Fakat düşünce dünyası ancak herkesin kendi düşünce kumaşını kendinin dokuduğu bir durumda sağlıklı bir ortama kavuşabiliyor. Düşünce dünyasının özellikleri öyle ayarlanmış ki eğer başkasının dokuduğu kumaşla örtünürseniz, o kumaşın nerede, ne sürede işinize yarayacağını bilmediğiniz için zaman zaman başkasının başka kumaşlarını almak zorunda kalacaksınız. Düşünce dünyasında uygun, elverişli bir yeriniz olsun isterseniz, kendi kumaşınızı kendiniz dokuyacaksınız. Bu hem sizi, hem de ilişkide bulunduğunuz insanları özgürleştirecektir. Baskının olduğu yerde yalnız baskı altında kalan değil, baskıyı uygulayan da ezilir. Kendi dokuduğu düşünce kumaşını başkasına giydirmeye kalkanlar da mecburiyetler altında kalır. Mecburiyetler mecburiyetleri doğurur: Sonuç şiddet ve acımasızlıktır.

İnsanoğlunun zaman ve mekân bakımından birbirinden farkı düşünce dünyalarının farkından başka bir şey olmasa gerek. Düşünceler söz konusu olunca insanın hem beden, hem kumaş, hem de tezgâh olduğunu görebiliriz. Yani insan düşüncelerle güdülür, güden düşünceleri üstlenir, düşünce güdümünü üretir. Süreç eşzamanlı olarak tersinden de işler: İnsan ürettiği düşüncelerin güdümüne girer, üstlendiği düşünceleri güder ve güdüldüğü kadar düşünür. Ancak bütün zihin faaliyetlerimize genel bir ad vermiyoruz, insanın zihnen içine daldığı işlerin hepsi düşünce değil. Şartlanmalarımız, alışkanlıklarımız, korkularımız dolayısıyla düşünce dünyamızı biçimlendirmemiz mümkün. Bizim düşünce dünyamızın mahiyeti daha çok **varlık** karşısında sahip olduğumuz hassasiyetle (duyarlıkla) açığa çıkıyor.

Hayatımızı devam ettirmek için bilmemiz ve öğrenmemiz gereken şeyler bizi varlık karşısında duyarsız kılabilir. Eğer toplum hayatı belli bir mekanizmanın hareket halinde tutulması suretiyle devam ediyor ve biz bu toplum hayatında yer almayı başardığımız taktirde hayatta kalabiliyorsak öğrendiğimiz şeyler bizi varlık karşısında duyarsızlaştıracaktır. Toplum mekanizmasının işleyişi

hususunda ne kadar çok şey bilir, ne kadar çok şey öğrenirsek, ne kadar büyük imkânı kullanabilir durumdaysak o kadar duyarsız oluruz. Toplumun işleyiş mekanizmasına bağımlı kalarak hayatiyetini devam ettirenlerin dünya hayatını tehdit eden bir tehlike ile karşı karşıya buldukları da söylenebilir: Varlık karşısında duyarlılık sahibi olur olmaz öğrendiklerinin, bildiklerinin ve yararlandıklarının aleyhlerine döndüğünü görebilirler. İşte bu tehlikeyi bertaraf üzere toplum mekanizmasının işleyişini sağlayan bilginin dışında bir bilgiye ulaşan insanlar gereklidir.

Düşünmenin toplum mekanizmasının hareket halinde tutulmasına zorluk çıkardığı bir ortamda insanı eleştiriye götüren bilgi ve bilgilenme aynı zamanda insanın varlık karşısındaki hassasiyetini de artıran bilgidir. Eleştirel zihniyet çerçevesinde elde edilen bu bilgi Yeni Çağ'da hem varlık karşısında duyarlılığın artmasına hizmet etti, hem de toplum mekanizmasını işleten bilgi tarzını delik deşik etti. Bildikçe duyarlılık kazandı insanlar, bilerek duyarlıklarını artırdılar. Yine de eleştirel düşünmenin açtığı yol, öğrenmeyi öğrenmiş insanlara ulaşmayı sağlayamadı. Çünkü bilgilenme ve düşünme bakımından hem beden, hem kumaş, hem tezgâh olan insan ancak duyarlı olduğu için bilmeye, düşünmeye yönelmekle öğrenmeyi öğrenebilirdi ve bu sonuç ancak her türden **mekanizmanın** dışına çıkmakla mümkündü.

Süregelen hayat tarzını idame ettirmek için yani bir aracı ele geçirmek üzere değil, sadece duyarlı olduğu için bilgilenme, düşünme yoluna girenler sadece öğrenmeyi öğrenmiş sayılırlar. Hadis-i Şerifte "Din nasihattir" buyurulmuştur. Nasihat, yani öğüt. Öğüt almak öğütülmeye açılmaktır. Öğüt verenin bunu yapabilmesi, ancak önceden öğütülmüş olmasıyla sağlanır. Yani öğüt alıp verme sürecinde her iki taraf da hem beden, hem kumaş, hem tezgâhtır. Her iki taraf da öğrenmeyi öğrenme işlemi yapısında barındırır. Biri oldurdukça olur, diğeri oldukça oldurur. Birinin dokuduğunu diğeri giyemez.

SANAT SEÇMELİ MİYDİ?

Art and religion belong to the same world. Both are bodies in which men try to capture and keep alive their shyest and most ethereal conceptions. The kingdom of neither is of this world. (...) Art and Religion are, then, two roads by which men escape from circumstance to ecstasy. Between aesthetic and religious rapture there is a family alliance. Art and Religion are means to similar states of mind. (...) We may say that both art and religion are manifestations of man's religious sense, if by "man's religious sense" we mean his sense of ultimate reality.¹

BAZI KİMSELER vardır ki hayatlarının bir noktasında geçmişe bakarak önceki dönemlerdeki kararlarını yakınlıkla değerlendirir. Keşke, derler bunu değil şunu yapsaydım; şöyle yapmasaydım veya yaptıklarına ilaveten şunu da yapsaydım. Mesela Adolf Hitler, dünyaca ünlü Kavgam adlı kitabından hayatının ilerki yıllarında söz ederken "Eğer" demiş, "Reichskanzler (başbakan) olacağımı 1924'te sezinleseydim, kitabı asla yazmazdım". Acaba Hitler, kitabının kendini bağladığını mı düşündü, yoksa kitabı dolayısıyla bazı açıklar verdiğini mi? Bilmiyoruz. Bildiğimiz, böylesine "keşke..."leri dile getirenlerin yalnızca geçmişteki tutumlarını ilgilendiren değil, aynı zamanda halihazırdaki tutumlarını da içine alan bir güvensizlik bölgesi içinde oldukları, bir güvensizliği dışa vurdukları ve yaygınlaştırdıklarıdır. "Keşke... diyen insanlar bilmiyorlar ki onlara o anda "keşke..." dedirten de önceki tutumlarının ortaya çıkardığı sonuçlardır. Her "keşke..." düşünceden uzaklaşmak, insanla ilgili asıl endişeyi tanımaktan kaçmaktır.

Heidegger'in kurduğu hayranlık verici bir yakınlık insanoğlunun kendine biçilen ömrü değerlendirirken sonuna kadar yararlanabileceği türden: **Das Denken dankt** (düşünce şükreder). Buradan şükretmeyenin düşünceyle bağını kopardığı, düşünmeyenin de şükredemeyeceği sonucu çıkarılabilir miyiz? Ben böyle bir sonucun çıkarılmasına yatkınım. Düşüncenin yalnızca bir zihin hüneri olmadığı, beraberinde bir ahlak getirdiğini anlatıyor düşünmekle şükretmek arasında kurulan yakınlık. Bazı karmaşık çözümlerlerin ustalıklı altından kalkanlar düşüncenin ve düşünmenin insana asıl kazandıracığı değeri teğet geçebiliyorlar. Bu kimselerden biri de J.P. Sartre. Bir mülakatında "Romanın böyle gözden düşeceğini bilseydim, hiç roman yazmazdım" dediğini okuduğumda iki bakımdan şaşırılmışım. İlk şaşıtığım husus, edebiyat ve düşünce dünyasıyla bu ölçüde içiçe bulunan birinin nasıl olup da böyle sözler edebileceğiydi. Belki de bu kişi edebiyatın ve düşüncenin gerçekten içinde değildi. İşinin adamı değildi belki. İkinci olarak sonunda bu kabil sözler edebilecek birini, bu vasfı itibarıyla daha baştan neden teşhis edemediğimize (edemediğime) şaşmışım. Anlaşıldığı kadarıyla sanatta bağlanmayı savunan Sartre, sanata bağlanmaya bizim verdiğimiz, birçok sanatçının verdiği anlamı vermiyordu. Kim bilir, belki de sanata bağlanmaya bir anlam vermiyordu.

Dine bağlı bir hayatı insanın yeryüzünde bulunuşunun en uygun açıklamasını getirdiğine inanan bir kişi olarak ben, gerek (kendim de içinde olmak üzere) sanatçıların delişmen tavırları ve gerekse sanatı icrası için aranan ortamın dine aykırılığı sebebiyle zaman zaman "sanatı seçmeli miydi" sorusunu soruyorum. Ama bu soruda ne kendi itibarımı, ne de sanatın itibarını gözeten bir "keşke..." yok. Doğrusu hayatımın bu noktasında sanat dışı uğraşmalarımın belirleyiciliği altındayım ve sanat benim bağlandığım özellikleri göz önüne alındığında toplum düzenlemesinin itibardan düşürdüğü bir alana kısıtılmıştır. Şimdi "sanatı seçmeli miydi" derken gücümü yokluyor, sanatın kazandırdıklarıyla

isterleri arasındaki dengeyi kurabilecek liyakati gösterip gösteremeyeceğimi soruyorum.

Őükreden düşünce, sonuç ne olursa olsun sanata bağlanmanın sağladığı yoğruluşun kendi başına bir değeri olduğunu anlamama vesile oluyor. Bırakın sanat dışı alanlarda incelikli ve nüfuz edici bakışı sanatla uğraşmış olmanın bir armağan olarak verişini, sanat insana kendini daha baştan bir armağan olarak veriyor. Öyle ki bir sanat başarısı elde edememek sanata bağlanma gerçekleştiği takdirde bir çöküş, çözülüş, yozlaşma değil, sanatı tanıyor olmanın yüksek duygularını, irtibatlı olmanın hareket gücünü, seçerken seçilmenin esenliğini getiriyor. Kanzler olacağımı bilseydim Kavgam'ı yazmazdım diyen Hitler de, romanın gözden düşeceğini bilseydim roman yazmazdım diyen Sartre de belli ki sanatın verebileceğini almaya yönelmemişler; onlar (ve onlar gibi niceleri) sanat aracılığıyla neleri gasp edeceklerini hesaplamışlar önce.

ÖNCE YAP, SONRA AÇIKLARSIN

*Mieux vaut obéir sciemment a ses passions qu'avilir sa raison a les justifier.*²

YILMADAN YAP. Fırsatı kaçıracığın için değil, önünde yılgınlık göstereceğin her kimsenin bir zorba veya bir zorba adayı olması yüzünden. Yılma ki sıcaktan kavrulana gölgen, suda boğulana elin erişsin. Önce yap, sonra açıklarsın.

Bilgece yap. Yani koruyarak, yani için titreyerek, yani yıkılmasın diye.

Tutkuyla yap. Sana verilen yaşama gücünü yerinde kullan.

Yılmadan, bilgece ve tutkuyla.

Önce yap, sonra açıklarsın.

İHTİYAÇLAR VE İSTEKLER

BİR BİLİM olarak iktisat kendini savunmak, bir meşguliyet alanı olarak varlığına gerekçe sağlamak, böylesi yaygınlığına bir masumiyet kazandırmak için şunları söyleye gelmiştir: İnsanın sınırsız ihtiyaçlarıyla bu ihtiyaçları tatmin edebilecek sınırlı araçlar veya kaynaklar arasında kurulması muhtemel çok çeşitli dengeleri araştırmak iktisat biliminin konusudur. Bu söylenenler muvacehesinde iktisadın bilim olup olmadığı, dayanaklarının geçerli olup olmadığı, giderek meşruiyeti tartışılabilir. Ama bu türden tartışmalara girmek niyetiyle söze başlamadım. Niyetim insanların ihtiyaçlarıyla istekleri arasındaki ilgiye dikkati çekmek. İktisatçılar niçin insanın istekleri sınırsızdır demiyorlar da ihtiyaçları sınırsızdır demek gereği duyuyorlar? Kelimenin büyüünden yararlanmak istiyor[lar] da ondan. Üstelik, iktisatçılar karmaşık insan ilişkilerinin yürürlükte olduğu yani insanların yaşama doğrultularını büyülenme tehlikesi altında aradıkları bir dönemde ihtiyaçtan söz ediyorlar: Büyü üstüne büyü.

İhtiyaç gerçekten büyümlü bir kelime. Kendi ihtiyaçlarımız söz konusu olduğunda sahip olduğumuz duygularla, başkalarının ihtiyaçları dolayısıyla sahip olduğumuz duygular benzer duygular değil. İhtiyaç kelimesiyle birlikte doğa, toplum, ahlak görüşlerimiz aynı anda devreye giriyor ve gerçekten neden söz edildiğini anlama zorluğu karşımıza çıkıyor. Eğer iktisatçılar haklıysa insanın birden fazla ihtiyacı vardır ve nelere ihtiyacı olduğu sayıca sınırlandırılmaz. Gelgelelim bir ihtiyacın nerede başlayıp nerede bittiğini, o ihtiyacın sınırlarını bilemeyebiliriz; neyin ihtiyaç olduğu konusunda anlayamayabiliriz. Öyle zaman gelmiştir ki Roma komutanlarından Pompeius (M.Ö. 106-48) Roma'ya tahlil taşıyan gemilerin tayfaları kötü hava şartları yüzünden denize açılmamakta direnince **Navigare necesse est, vivere non est necesse** (Seyrüsefaine ihtiyaç vardır, yaşamaya ihtiyaç yoktur) diyebilmiştir. İnsan oluşumuzu anlamaya kalkarsak ihmal edilmeyecek bir yaklaşım, bir bakış açısı bu.

Yaygın olan ve derinliği olmayan yaklaşıma rağbet edersek ihtiyaçlar temelli, vazgeçilemez şeylerdir deriz. Buna karşılık isteklerimizin temelsiz olabileceğini, isteklerimizden vazgeçebileceğimizi kabul etmeye yatkınsınız. Sahiden öyle mi? İnsan olarak isteklerimizin ihtiyaçlarımızdan önde geldiğini söylemek daha doğru değil mi? Evet, daha doğru. İnsanlar olarak ihtiyaçlarımız diye bildiğimiz, ihtiyacımız sandığımız şeyler birer yapıntı; oysa isteklerimiz özümüzden yayılan eğilimlerin uzantısı. Gerek kendimize özgü, gerekse başkalarına özgü ihtiyaçların neler olduğunu söyleyebilmek için öncelikle ihtiyaç sahibi yaratığın mahiyeti hakkında bir karara varmamız gereklidir. Kimin ihtiyaç içinde olduğunu söylüyorsak, artık o elimizin altındadır. Kendi ihtiyaçlarımız derken de kendimizi el altında bulundururuz. Neye ihtiyacı olduğunu bilecek kadar bir tanıma sokuşturduğumuz yaratıklardır ihtiyaç sahipleri. Bakımını üstlendiğimiz hayvanların nelere ihtiyacı olduğunu düşünürüz de bozkırın ortasında bir kış gecesi karşımıza çıkan aç kurdun bizi yemeye ihtiyacı olduğunu düşünmeyiz.

İhtiyaçlarla doğal yaşayış arasında kaçınılmaz bir bağlantı bulunduğunu kabul ettik mi beslenmenin, barınmanın, uyumanın ve soyun devamının gerçek ve vazgeçilmez ihtiyaçlar arasında yer aldığını da kabul etmek zorunda kalırız. Oysa insanın doğal bir yaşayışı yoktur. İnsana verilmiş olan hayat "canlı" kalmakla sınırlandırılabilir türden bir hayat değil. İnsan hayatı yalnızca anlamıyla, o anlama doğru tutturulmuş yönle (sırat-ı müstakimle) farkına varılabilir türden bir hayat. İnsan için hayat sondan yani ölümden başlar. İhtiyaçları merkez alarak tasavvur edilmiş bir hayat ölüme sırt çevirmiş bir hayattır ki bunun insan oluşla hiç bir bağlantısı yok.

Toplum hayatının yeni ihtiyaçlar doğurduğu ve toplum ilişkileri gelişip karmaşıklaştıkça ihtiyaçların da biçim değiştirdiği dūřüncesini öne sürmek ölüm gerçeğini insandan uzaklaştırma niyetinin en u noktasıdır. Meselâ, "otomobil artık bir ihtiyaç" gibi bir cümle söylediniz mi dünyada bulunuşunuzun anlamından ne ölçüde koptuğunuzu itiraf etmiş olursunuz. 1940'lı yılların ABD'sinde milyoner çocuklarının devam ettiği okulların birinde en mübrem ihtiyaç nedir sorusuna örgencilerden biri "dudak boyası" diye cevap vermiş. "ünkü" demiş "annem yemeden yaşayabilir, ama dudaklarını boyamadan asla". Ben milyoner çocuğunun doğruyu dile getirdiğine inanıyorum. Eęer ekmek bir ihtiyaç maddesiye dudak boyası neden olmasın?

İsteklerimizdir biz insanları hayat içinde anlamlı bölgelere ulaştıracak, ihtiyaçlarımız değil. İsteklerimiz istencimizin (irademizin) harekete geçmiş (kinetik) halidir. İsteriz, istekte bulunuruz, dua ederiz. Böylece anlam peşinde iz sürdüğümüzü dışa vurmuş oluruz. Ama ihtiyaçlarımızı gidermek üzere davranışlarımızı ayarlama yolunu tutarsak, bir bakıma anlamı içimizde tamamladığımız zannıyla davranmış oluruz. Meselenin can damarı yine de bir paradoks: İnsanların ihtiyaçları olduğundan yola çıkarak hayatı ve hayatını düzenlemeye girişenler bir gün kendilerinin ihtiyaçtan vareste kalacakları önyargısını içlerinde barındırırlar. İhtiyaçlarını tatmin ettiklerinde ihtiyaçları kalmaz. Öte yandan isteklerini dile getirmekle yetinenler her zaman muhtaç olduklarını bilenlerdir. İsteyenler ihtiyacın cinsi ve miktarını ister istemez "verecek" olana bırakmışlardır. Üstelik bütün istekler yerinde, meşru, yararlı olmayabilir. Bu yüzden isteklerimizle savaşabilir, isteklerimizi önleyebiliriz. Ama ihtiyaç öne sürüldüğünde almak istediğimizi sanki bir hakka dayanarak alma iddiasını da yürütürüz. İnsan olarak bizim doymak hakkına mı, dudaklarımızı boyamak hakkına mı sahip olduğumuzun ölçüsü nerede bulunacak?

DÜNYAYA BIRAKILMIŞTIR İNSAN, DÜNYAYA SALIVERİLMİŞ DEĞİLDİR.

Ascése, pourquoi pas? L'ascése a toujours été la condition du désir, et non sa discipline ou son interdiction. Vous trouverez toujours une ascése si vous pensez au désir.³

HEVÂ VÜ HEVES. Nedir hevâ vü heves? Zevk ve şehvetler... İnsanın zevk ve şehvetlerinin güdümüne girmemesini, hevâ vü hevesine uymamasını öğütler din. Aynı din körlüğü ve sağırlığı kınar. Duyularımı harekete geçireceğim ve zevklerime kapılmayacağım. Nasıl olacak bu? Acaba hoşlanmam gereken ve nefret etmem gereken şeyler birbirinden ayrılmış mı? Öyle görünmüyor. Haksızlık karşısında susmam ne kadar kötüyse; güzellik karşısında duyarsız kalmam o kadar kötü. Adaleti aramam, giderek kisas istemem ne kadar iyiye; bayağılığı yok etme girişimim, yalanı yıkma atılımım o kadar iyi. İnsan olarak ilişkide bulunduğum eşyanın vasıflarına dayanarak iyiyle kötüye anlam veremiyorum. Vakıaların lehime veya aleyhime cereyan ettiğini öğrenmeme dair bir ön donatımım yok. Eşyayı da olayları da kendim bir şey olarak değerlendirebiliyorum. Bırakıldığım dünya hareket halinde, ben hareket halindeyim. Zevk ve şehvetlerime uyarak her iki hareket arasında bir uyum sağlamaya kalkarsam her doyum bir kapanış yani körlük ve sağırlık durumuna dönüşecek.

Bir tek yol var önümde ki duyularımı harekete geçirdiğim halde hevâ vü hevesime kapılmadan sonuna kadar yürüyebilirim. Bu yol almadan önce ödeme yoludur. Yağma yok, kazan da ye diyenler haklı. Ganimet can pahasıdır. Böylece insanın dünyaya salıverilmiş belalı hayvanlar değil, dünyaya kulluk göreviyle bırakılmış yaratıklar olduğu anlaşılabilir.

GERÇEĞİN GERÇEK YÜZÜ

İNSANA YARATILIŞTAN verilen ve onu zayıf kılan özellik, onu aynı zamanda kuvvetli kılan özelliktir. İnsanın en zayıf yanı en kuvvetli yanındır da diyebiliriz. Biz insanlar gücümüzü zihin etkinliklerimizden devşirdiğimiz gibi, zihin etkinliklerimiz dolayısıyla zaafa düşüyoruz. Bütün diğer yaratıklardan farklı olarak biz insanlar bir "zihin" ülkesinde yaşıyoruz. Elbette bu görüşe karşı çıkılabilir ve insanın yalnızca zihin ülkesinde değil, aynı zamanda vücut ülkesinde yaşadığı ileri sürülebilir. Yine ileri sürülebilir ki zihin ülkesinde yaşayan sadece insan değildir, başka yaratıklar da aynı ülkenin yurttaşlarıdır. Ne var ki her iki iddianın savunucuları görüşlerinin yerinde ve isabetli olduğunu ortaya koyabilmek için bir zihin etkinliği girişiminde bulunacaklar ve üstelik kendi haklılıklarını kabul ettirebilmek için benim yahut bir başkasının zihni etkinlik göstermesini isteyeceklerdir. Demek ki zihnin dışına çıkabilmek için bile bir zihin etkinliği gereklidir. Böyle bir gereklilik sadece insana mahsustur.

Biz insanların bir zihin ülkesinde yaşadıklarını söyledim, ama hepsi bu kadar değil. Biz insanlar aynı zamanda zihin ülkesinde ölürüz. Bir gerçek olarak ölüm sadece insanın tanıyabileceği, insanın farkına varabileceği bir vakıadır. Bir vakıa olarak ölüm sadece insanın tanıyabileceği, insanın farkına varabileceği bir vakıadır. Bir vakıa olarak ölüm insanın zihin etkinliği aracılığıyla kavranılır. Heidegger'in dikkatimizi çektiği gibi: "Bir insan doğar doğmaz ölmeye yetecek kadar yaşlanmış olur." Hemen eklemekte yarar var ki insanın doğumu hiç bir zaman biyolojik olaydan ibaret kalmaz. İnsanın doğduğu yer de zihin ve zihinler ülkesidir. Herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için şunu açıklamak zorundayım: İnsanın gücü de zaafı da zihin etkinliklerinden gelir, insan zihin ülkesinde yaşar ve ölür dediğim zaman felsefe dilinde **solipsisme** denilen anlayışı savunuyor değilim. Solipsisme öğretisine göre insan düşünen bir öznedir ve düşünen özne olarak kendinden başka gerçeklik yoktur. Benim dile getirmeye çalıştığım düşünce insan eşittir zihin formülüne indirgenmemeli. Ben insan olarak bizi zihin etkinliğimizin yoğunluğunu ve tanınabilirliğimizin bu etkinliğin derecesi, yoğunluğu ve türüyle mümkün olduğunu söylemek durumundayım. Zihin dışında alem ve alemler vardır, ancak bizim bu alemlerle ilişkimiz zihnimizin aldığı biçimde belirlenir. İçinde yaşadığımız zihin ülkesi dış alemlerin nasıl, hangi nitelikte olduğunu bilmemizde kullanacağımız ölçüleri barındırır.

Zihin bir ülkeyse eğer her ülke gibi onun da sınırları olmalıdır. Bu sınırlar içinde biz insanlar doğru-yanlış, sahici-sahte ayırımı yapıyoruz. Daha da ilginç: Ülkemizin bir tarihi var. Ruhbilimin sınıflandırdığı zihin etkinliklerinin her biri birer süreç. Anlama, bilme, öğrenme, dikkat, algı gibi etkinlikler, içinde yaşadığımız zihin ülkesinde "ömür" sürüyor. Estetik seçmelerimiz ve sanatı ilgilendiren ani kavrayış ve çakışın bile bir tarihi var. İşte biz bu şartlar altında insanlığımızı arıyor, buluyor, kaybediyoruz. Zihin ülkemizin bayındırlığı ve bağımsızlığı veya tersine tahribatı ve istilaya uğramışlığı tek tek her birimizi ilgilendirdiği gibi bütün insanlığı da ilgilendiriyor. Hepimizin tek tek zihin ülkesi olduğu, hepimiz aynı zihin ülkesinde yaşadığımız için seviyor, nefret ediyor, seviniyor, üzülmüyor, kutsuyor ve kargışlıyoruz. Zihin ülkemiz ezeliyet ve ebediyet arasındaki (büyüyen, küçülen, alçalan, yükselen ama) sonu, eceli olan varoluşumuzun mayasıdır. Varoluşumuzun mayası olarak zihin ülkemiz dış âlemlere doğru harekete geçmemizi sağlar. Bazan taşar, yayılır, akınlar düzenleriz; bazan geri çekilir, ricat eder, iç savaflara sürükleniriz. Bütün bu hareket süreci ve süresi içinde yapacağımızı bir mühimmatı kullanarak yaparız.

Elimizdeki mühimmat iyi ve kötü, doğru ve yanlış, sahici ve sahte, güzel ve çirkin, faydalı ve

zararlı (listeyi çoğaltabiliriz) arasında bir ayırım yapabilme yeteneğimizdir. Bu yeteneğimizi kullandığımız zaman güç kazanıyor, kullanamadığımız zaman zaafa düşüyoruz. Eğer zihin ülkesinin bize verildiğini ve ancak verilmiş amacına hizmet etmek üzere devreye girebileceğini hatırlarsak, ayırt etme yeteneğimizi yerli yerince kullanabiliyoruz. Aksi halde yeteneğimizin bir yeterlilik olduğu zehabına kapılıyor ve ayırt etme üstünlüğünü kendimizden menkul sayan bencilce rahatlığımız içinde iyi, doğru, sahici, güzel, faydalı saydıklarımızı bir sütunda topluyor, buna gerçek diyoruz. Karşı sütunda kötü, yanlış sahte, çirkin, zararlı saydıklarımız kalıyor ve buna da yalan adını takıyoruz. Halbuki gerçeğin gerçek yüzü böyle değil. Gerçeğin yüzü hem yanlış, hem güzel, hem doğru, hem zararlı, hem çirkin, hem sahici, hem faydalı, hem sahte olabilir. Ayırım yapabilme yeteneğimiz bize gerçeği keyfimize göre biçimlendirmek için değil, ortaya çıktığında gerçeği tanıyabilmemiz için verilmiştir. Ama biz bu tanıma süresince beklemeyi göze almayabiliriz.

El-Enbiya suresinin otuzyedinci ayetinde mealen şöyle buyruluyor: **İnsan aceleden yaratılmıştır. Size ayetlerimi göstereceğim. Benden onu acele istemeyin!** Zihin ülkesinde yaşayan, ölen insan bu ülkenin düzenini kendi hevasına uyarak tertiplemeye kalkar ve iradesiyle bu ülkenin hareket istikametini belirleyebileceği zannına kapılırsa acelecilik etmiş olur. İnsanın zihin etkinlikleri sebebiyle kendini ve hemcinslerini felakete sürüklemeye macerası böyle başlar. Oysa bekleyenler sadece bekleme sabrını ve metanetini gösterenler iyinin, doğrunun, sahicinin, güzelin ve faydalının birbirine ne zaman, nerede denk düştüğünü görme fırsatına kavuşurlar.

BEKLENTİSİZ BEKLEYİŞ

YANLIŞIN ÇOK sayıda olduğunu, çeşitli ve birbirinden farklı yanlışlar olduğunu; buna mukabil, tek doğru olduğunu, birden fazla doğru olmadığını söylerseniz insanlar rahatlar. İnsanların yanlışlara çokluk, doğruya teklik yakıştırmaktan memnun oluşları bir düşünce olgunluğunun sonucu değildir. Bencilce bir duyguyla insanlar yanlışın çok, doğrunun tek olduğunu kabule eğilimlidirler. Gizliden gizliye herkesin yanlışına, kendilerinin haklı olduğuna inanırlar. Oysa böyle bir inanış insanları bu inanışa götüren mantığı yıkar. Tek doğru teker teker insanların doğruları haline geliverir.

Bencilce rahatlığımızı bıraktığımız anda doğru ve yanlış konusunda sahip olduğumuz kanaatlerin tersine dönmeye başladığını fark ederiz. Ama bir rahatlıktan bir başka rahatlığa kaçmak kolaylığına sapmamışsak ortada anlaşılmaya değer bir mesele olduğunu görebiliriz. Kanaatlerimizin tersine dönüşü kanaatlerimizin korunmaya değer olmadığını anlamamız demektir. Yani düşünce çizgimiz bir kanaatten bir başka kanaate seyretmekle değil, bilgi alanımıza giren hususları derinleştirmek suretiyle belirginlik kazanır. Önceleri tek doğru, çok yanlış var sanıyordum; şimdi çok doğru, tek yanlış olduğunu sanıyorum diyecek olursak düşünce çizgimiz aynı satıhta kalmış ve hesaba katılır zenginlikten mahrum kalmış olur.

Düşüncemizi derinleştirdiğimizde hakikatin tek ve değişmez olduğu konusundaki anlayışımızın pekişme yolunda özellikler kazandığını görürüz. Görürüz ki insan bir kanaatten diğerine geçmekle kalmıyor, aynı zamanda herhangi bir kanaat sahibi olmanın tümünden değersiz olduğuna da karar verebiliyor. İnsan olarak bizi kanaatlerden başka zihin etkinliklerimizin hakikate yaklaştırabileceğini, önceleri pek elverişli, pek yararlı saydığımız mantık dizgemiz yerine daha elverişli, daha yararlı bir başka mantık dizgesi koyabileceğimizi anlıyoruz. Giderek, mantık dizgesi adını verdiğimiz düşünme düzenini yetersiz ve belki çarpık bularak kendimizi aşkınlığa bırakmayı akledabiliyoruz.

Bütün bu akla ilişkin tecrübeler bize ders olarak hakikati çekip çevirme yeterliliğinin insanda bulunmadığını öğretiyor. Yine de bu öğrendiğimiz hakikatin insandan kopuk, insanın erişemeyeceği bir uzaklıkta kaldığı anlamına gelmez. İki şeyi birbirinden dikkatle ayırmalıdır. Hakkın, hakikatin, doğrunun tek ve değişmez oluşu onun insandaki kavrayış yeteneğiyle eşdeğer sayılmasını gerektirmez. Bu bir. İkincisi, insanın hakla, hakikatle, doğruyla bağlantı kurma imkânı insanı doğrunun, hakikatin, hakkın çerçevesini çizecek bir mevkie yerleştirmesidir. Bu yüzden doğrunun tekliği bizi tek tek insanların doğruları olduğu sonucuna götürmez.

Demek ki doğruyla ilişkisinde insan "işitici" konumundadır. Bu konumunu koruduğu oranda düşünce çizgisini derinleştirme imkânını artırabilir. Ne zaman ki insanoğlu işitici özelliklerini köreltir, işte o zaman temas kurduğu nesnelere bir beklentisi doğar. Beklenti bekleyiş değildir. İnsanın bir beklenti sahibi olmasıyla, bekleyiş halinde olması birbirine zıt iki durumdur. Beklenti sahibi doğruyu kendi keyfince çerçevelemiş ve bu çerçeve gereğince doğacağını umduğu sonucu tasarruf etmeye hazırlanmıştır. Eğer beklentisine kavuşursa bundan gururlanır, beklentisi boşa çıkarsa ye'se düşer. Bekleyiş halinde olan insan ise ortaya çıkan her sonucu doğruya biraz daha yakınlaşmanın fırsatı diye değerlendirir. Genel geçer ölçülere göre sonucun "iyi" veya "kötü" olması bekleyiş halindeki insanın doğruya yönelişinde bir kesinti doğurmaz. Çünkü beklemek, bekleyiş içinde bulunmak, halini bekleyişe göre ayarlamak hakla, hakikate, doğruya teveccüh etmektir. Yüzünü doğruya çevirmek beklemekten başka bir şey değildir.

İslam akâidinde Allah'tan ümit kesmek küfürdür, Allah'tan emn de küfürdür. Diyebiliriz ki ümit kesenler de, emn halinde olanlar da düşüncelerini doğru üzerinde hükümler kurdukları zannına

kapılmışlar; bu zanna dayanarak beklentiler edinmişlerdir. Tek ve değişmez hakikatin kendi kuruntuları çerçevesinde sona erdiği yanılığısına düşmüşlerdir. Ümit keserken de, emn hissi edinirken de işitici özelliklerini köreltmışler, kendilerini açmaktan, yaratılışlarının hakikatine açılmaktan imtina etmişlerdir. Diyebiliriz ki beklemek ümidi koruyor olmanın belirtisi olduğu kadar, emn halinden korunuyor olmanın da belirtisidir. İnsanoğlu hiç bir beklentisi olmaksızın beklerse kendini hakikate doğru atmış olur. Bu atış, bu atılış her insanın işitme, kabul edilme çapına göre hakikatle bağlantı kurmasına, doğrudan payını almasına fırsat verir.

Beklemek her ne kadar doğrudan insana düşecek olanı almaya hazır durmak ise de, sadece bu kadar değildir. Beklemek aynı zamanda bekçilik etmektir. Çünkü bekleyen kayıtsızca durmaz. Kayıtsızlık da kapanış ve tükeniştir. Bekleyen bekleyişinin sebebi olan değerlerin bekçisi kaldığı sürece doğruyla bağları kurabilecek hazırlık içindedir. Hazır olan huzurdadır. Zaten huzursuzluk hazırsızlıktan başka nedir ki?

NESNE MİYİM, ÖZNE MİYİM, KUL MUYUM?

*Söyleyenler kendüsün bilmez,
bilenler söylemez.⁴*

SÖZDİZİMİNDE NE kadar usta olursak olalım, mantık örgümüz ne kadar tutarlı ve ikna edici olursa olsun ifadelerimizin hepsi avcumuzla havayı yakalamak çabası gibidir. Dile getirmeye çalıştığımız şeyler konuşmaya, yazmaya, işaretlerle anlatmaya başladığımız zaman kaynağından öyle çabuk, öyle değişmeye uğramış halde uzaklaşır ki sonunda ortaya çıkan ifadeye razı oluruz. İfade edilen şeye bağlandığımız zaman, yani o ifadenin dış dünyadaki etkisini veri sayarak daha fazla konuda açıklamalara devam edersek artık bir tür bilgisizliği bilgi yerine koymak zorunda kalırız. Bir kez böyle yaptık mı her söylenen kendini bilmezlerin, bilmeden söz edenlerin bozulmuş, bozucu dünyasını kurar. Bozulmadan kurtulmanın en sağlam yolu bilenlerin söze, ifadeye, söylenenlerin dış dünyadaki etkisine kapılmadan susmalarındır. Bilenlerin susuşları anlamaktan ve anlatmaktan vazgeçmeleri demek değildir. Bilenler kendileri gibi bir başka bileni, o bilenin söze bağlı kalmayan tasdikini bekler. Söylemekten geri durmadığımızı göre bilenler arasına girmediğimizi itiraf ediyoruz. Bu itirafa rağmen yönümüzü bilgisizliğe çevirmek niyetinde değilsek, dil ile, söz ile, ifade ile düştüğümüz hatayı gidermeliyiz. Nasıl? Dilin, ifadenin, sözün kendisine dönerek. Dilin dışı doğru keyfi, saymaca özelliklere bulaşarak uğradığı bozulmayı, içe doğru kazandığı doğuşa ve oluşa ilişkin özelliklerini gözeterek gidermeye çalışırız.

Çalışmalarımız boşa çıkmaz, ama yine de söylemeyenlerin susuşundaki bilgi olgunluğuna erişemeyiz. Bizi ilgilendiren artık söylenenlerin boşa çıkmayan kadarıdır. Dile doğru ilerledikçe bize neyin verildiğini keşfederiz. Her şeyden önce dil bize verilmiştir. Verilen dil bütün çerçevesiyle, bütün tarihiyle bana verilmiştir. Şimdi bana ne olduğumu, ne'liliğimi, nasıllığımı, niçinliğimi açıklayacak.

Dilden öğreneceğimi bir dili bir başka dile eşitleme girişiminde bulunarak öğrenemem. Hangi dile danışmışsam o dilin dünyasından yararlanabilirim. Bu yüzden insan olarak ne olduğumu bilmek isterken de danıştığım dilin yapısındaki kaçınılmaz anlatım ortaya çıkıyor.

İnsan olarak kendimi bir nesne saymam. Çünkü nesne denildi mi, dilin yapısı gereği ne-ise-ne denilmiş olur. Nesne (neyse ne) bir açıdan ne'liği kendinde mündemiç şeyi ifade eder; başka bir açıdan ne-ise-ne, ilgi alanı dışında kalışı ifade eder. Her iki açıdan bakıldığında da insanlığımı göremem. Eğer mahiyeti kendinde mündemiç bir nesne olarak insanlığımı öğrenme girişiminde bulunacak olursam kendime dışımdan bakabilmem gerekir ki böyle yaparsam amacımdan uzaklaşıyorum. Nesne olduğumu kabul ederek kendimi kendi ilgi alanımın dışında sayışım da bilgilenmemi sağlamaz.

Modern toplumun örgütlenişine varan anlayış biçimi insanı (beni?) nesne kalmaya sürüklüyor. Bir yandan tek tek insanları kendi ne'likleriyle sınırlanmış durumda çaresiz 'bireyler' kılıyor. Her ne kadar insanlar kendi dışlarına çıkararak kendilerine bakamasalar da iç bakışlarını bireylikleriyle kapatıyorlar. Modern toplum tarafından sürüklenen insanlar kapalı içleri olan, ama iç dünyaları olmayan, çağrı karşısında duyarlı ve çağırmaya elverişli bir iç alem de barınmayan kimseler haline geliyorlar. İçlidirler, içerleyebilirler ve içkiye sığınabilirler, ama iç dünya sahibi olmanın üretken bağlantısını kuramazlar. Öte yandan aynı kimseler toplum mekanizması işleyişinde kendilerine ne-ise-

ne olmalarıyla bir yer tanınmış olduğunu görürler. Herbiri bir diğerrinin yerini alabileceğinden yarışma kurallarını geçerli saymaktan başka bir yol bulamaz, tanıyamazlar.

İnsanları böylesine nesne kılan yapı hümanizm çılgınlığının insana bir öz-ne'lik yakıştırması sonucunda kurulmuş ve yerleşik hale sokulmuştur. Değişkenlik ve uyarlanabilirlik bakımından yaratılmışlar arasında en aşırı uçta yer alan insan öz-ne'liğin kendinde yer aldığı sanısına kapıldı mı ister istemez kendini kuşatan ortamın dayattığı biçimle kalıplanacaktı. Nitekim böyle oldu. Kendini öz-ne sanan insan üzerinde egemenlik kurmaya giriştiği ne-ise-ne katılığından etkilendiğini, değiştirdiği her şeyin kendi değişkenliğini artırdığını, yaptığı her ayarlamamanın insanı ayarladığını fark etmeksizin öz arayışında bir tükeniş yaşadı.

Benim özne olmayışım özü arayışımla açıklanabilir. Öz-ne ben olsaydım öze yönelme gereği duymazdım. Ne'yi öğrenmek istersem harekete geçmem gerek. Özle ilgiyi kurmak için davrandığımda özün benim ne'liğim olmadığını fark ediyorum. Bu ayırım aynı zamanda beni aydırıyor. Beni öze çeken şey benim ne'liğimdir. Ne'yim ki çekiliyorum. Çekip çevriliyor, döndürülüyorum. Benim değişkenlik ve uyarlanabilirliğim öz-ne olarak özelliğim değil, değiştirilebilir ve uyarlanabilir kul olarak özelliğimdir. Sahip olduğum insan biçimiyle ne-ise-ne değilim, çünkü ne'liğim bende mündemiç değil ve yönelerek ne'lik kazanıyorum. Ne-ise-ne değilim çünkü çekip çevrilmekle ilgi alanı içindeyim. Sahip olduğum insan biçimiyle öz-ne değilim çünkü hiçbir şey bende başlamıyor ve bende bitmiyor. Öz'lük bende değil. Bende bulunan yalnızca kulluğumdur: Oluşa ve ölüşe, olduruşa ve öldürüşe açık kulluğum.

notlar

1) Sanat ve din aynı aleme mensuptur. Her ikisi de insanların en sakınılası ve en ince kavramlarını içinde zaptetmeye ve canlı tutmaya çalıştıkları bütünlüklerdir. Her ikisinin hükümranlığı da bu dünyada değildir. (...) Demek ki, sanat ve din insanların şartlardan vecde kaçtığı iki yoldur. Sanat ve din birbirine benzeyen zihni durumların araçlarıdır. (...) Diyebiliriz ki hem sanat ve hem de din insanların din anlayışının dışı vuruşudur, eğer "insanın dinî anlayışı" demekle onun nihaî gerçeklik anlayışını kastediyorsak.

Clive Bell

2) Tutkularını haklı çıkarmak kastıyla aklını küçük düşürmektense tutkularına bile bile boyun eğmek yeğdir.

Jean Rostand

3) Çilemi mi, neden olmasın? Çile her zaman, arzunun zapt u rapt altına alınması veya men edilmesi değil, arzunun şartı olmuştur. Arzuyu düşündüğünüzde her zaman bir çile bulacaksınız.

Gilles Deleuze

4) Yahya (XVII. yy.)